

that different combinations of these values form different types of marketing models, within which different sets of basic and dynamic marketing competencies develop as a result of regular or episodic marketing practices. It is established that dynamic marketing competencies depend on the value orientations of the entrepreneur and is determined by the culture of marketing activities of the enterprise based on a combination of entrepreneurial and customer orientation.

Key words: *marketing models, business orientation, customer orientation, basic marketing competencies, dynamic marketing competencies, agricultural enterprises.*

УДК: 338.439.053-021.161:355.01(470+477)«20»
DOI: 10.31395/2415-8240-2022-100-2-43-55

ЕКОНОМІЧНА ДОСТУПНІСТЬ ПРОДОВОЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Р. П. МУДРАК, доктор економічних наук
Уманський національний університет садівництва

В статті досліджується економічна доступність продовольства, як один із ключових критеріїв національної продовольчої безпеки. Робиться обґрунтований висновок, що відновлення широкомасштабної російсько-української війни зумовить підвищення кількості нужденних українських громадян та погіршення рівня економічної доступності продовольства. Пропонується розпочати планування додаткових заходів соціального захисту населення. Робиться акцент на програмі продовольчих талонів для домогосподарств із середньодушовими доходами нижчими за прожитковий мінімум.

Ключові слова: *продовольча безпека, економічна доступність, війна, бідність, голод, соціальна допомога, продовольчі талони*

Постановка проблеми. Відкрита фаза військової агресії росії проти України, що відновилася 24 лютого 2022 року, змусила усе українське суспільство звернути увагу на проблеми, які до цього були предметом обговорення переважно у середовищі наукової спільноти. І однією із центральним тем для обговорення, в даному контексті, є продовольча безпека України.

Війна актуалізувала підвищення ризиків продовольчої небезпеки для громадян України: в окупації та зоні театру військових дій українські аграрії не можуть здійснювати сільськогосподарське виробництво, зруйновано частину продовольчих складів та традиційних для мирного часу ланцюгів продовольчого постачання, окупанти викрадають запаси зерна та інших видів продовольства [1], в областях з високою концентрацією біженців різко зріс

продовольчий попит, що разом із скороченням обсягів виробництва та шокним зростанням цін ПММ, зумовило різке підвищення продовольчих цін і т.д.

Важливо підкреслити той факт, що значна частина громадян нашої країни називають дату початку війни – 24 лютого 2022 р., тоді як насправді вона розпочалася вісім років тому – 20 лютого 2014 р. з анексії півострова Крим. І, як буде показано далі, саме ця обставина зумовила суттєве погіршення продовольчого забезпечення великої кількості населення нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Продовольча тематика є популярним напрямом досліджень вітчизняних учених. Серед останніх публікацій слід виділити роботи Лагодієнка В. В. [2], Сичевського М. П. [3], Замлинського В. А. [4], Сегеди С. А. та Даценко Г. В. [5], Гладія М. В. та Лузана Ю. Я. [6], Ходаківської О. В., Пугачова М. І., Патики Н. І., Шпикуляка О. Г., Могильного О. М. та Тулуша Л. Д. [7], Хворостяного В. [8] та ін. Проте, нові обставини вимагають продовження дослідження продовольчої проблематики для пошуку та обґрунтування заходів, спрямованих на зниження продовольчих ризиків.

Методика досліджень. Методологічною та теоретичною основами дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних та закордонних вчених із проблем розвитку агропродовольчого виробництва, функціонування продовольчого ринку тощо. У процесі дослідження використовувалися такі методи: абстрактно-логічний, емпіричний, рядів динаміки, середніх величин та ін.

Результати досліджень. Продовольча безпека України - це такий стан економіки, при якому, незалежно від кон'юнктури світових ринків, держава гарантує населенню стабільний фізичний та економічний доступ до якісного і безпечного продовольства в кількості, що відповідає науково-обґрунтованим параметрам для здорової та активної життєдіяльності, потреба у ньому задовольняється за рахунок внутрішнього виробництва.

Таким чином, ключовими критеріями продовольчої безпеки, за якими здійснюється оцінка її стану, є фізичний та економічний доступ до продовольства.

Фізичний доступ означає, що продовольство завжди є в достатній кількості, де б не виникла в ньому потреба. Економічний доступ означає, що громадяни країни мають можливість купувати достатню кількість продовольства, не відмовляючи собі у споживанні достатньої кількості непродовольчих товарів і послуг споживчого кошику. Відсутність адекватного фізичного та економічного доступу до продовольства слід розцінювати як продовольчу небезпеку.

Стан фізичного доступу залежить від масштабів та ефективності національного агропродовольчого виробництва, масштабів та ефективності логістичних ланцюгів, наявності обмежень доступу до територій проживання людей природного чи військового характеру тощо. Стан економічного доступу залежить від рівня реальних доходів населення.

В силу тематичної спрямованості даного дослідження, зупинимося на проблемі економічної доступності продовольства. Історичний досвід та сучасні економічні реалії переконливо підтверджують головну тезу, що голод – це проблема бідних. За класифікацією Світового банку, Україна належить до III категорії країн (Алжир, Ангола, Бангладеш, Бенін, Бутан, Болівія, Кабо Верде, Камбоджа, Камерун, Киргизія, Таджикистан, Узбекистан і т.д.). Ця група називається «рівень доходів нижче середнього» (валовий національний дохід на душу населення – від 976 до 3855 доларів США; в 2020р. Україна мала 2412 дол. США на душу населення [9]).

За даними Державної служби статистики України в 2020 році 8,8 млн. осіб або 23,2 % від загальної чисельності населення, отримували загальні місячні доходи нижчі від фактичного прожиткового мінімуму, тобто були бідними [10]. Проблема загострюється тим, що має місце суттєва різниця між офіційним та фактичним прожитковим мінімумом (рис. 1).

Рис. 1. Законодавчо встановлений та фактичний прожитковий мінімум в Україні, тис. грн. на 1 особу на місяць

Примітка: побудовано автором за даними [10]

В результаті фактичні показники бідності значно перевищують законодавчо визначені (рис. 2).

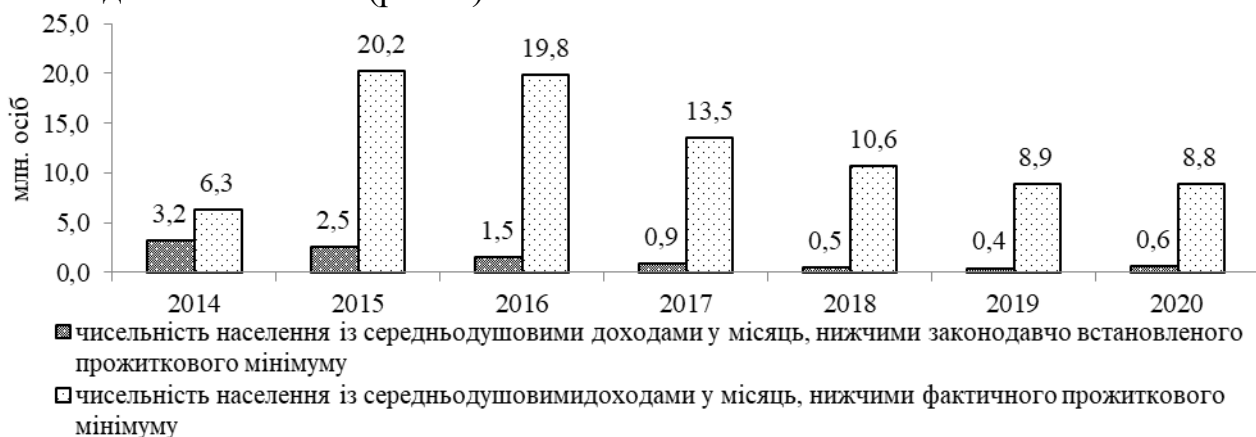

Рис. 2. Чисельність населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими законодавчо встановленого прожиткового мінімуму, та чисельність населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму, млн. осіб

Примітка: побудовано автором за даними [10]

Реалістичність фактичних показників бідності українського населення підтверджується виявленням тісного зв'язку між розміром валового національного доходу на душу населення та чисельністю населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму (рис. 3, 4).

Рис. 3. Валовий національний дохід та чисельність населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму, дол. США (в цінах 2015р.) на душу населення, млн. осіб

Примітка: побудовано автором за даними [9, 10]

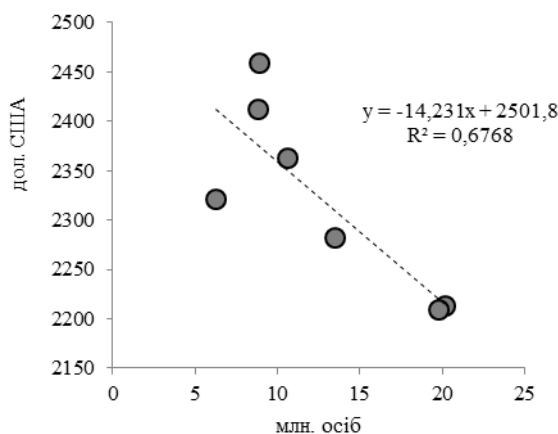

Рис. 4. Характер та тіснота зв'язку між зміною валового національного доходу на душу населення та чисельністю населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму

Примітка: побудовано автором за даними [9, 10]

Коефіцієнт кореляції (r) між фактичними значеннями досліджуваних динамічних рядів становить $-0,823$, що вказує на сильний зворотний зв'язок. В результаті, бідність значної кількості українських громадян є причиною того, що вони не можуть придбати достатню кількість їжі і перебувають у стані продовольчої небезпеки (рис. 5).

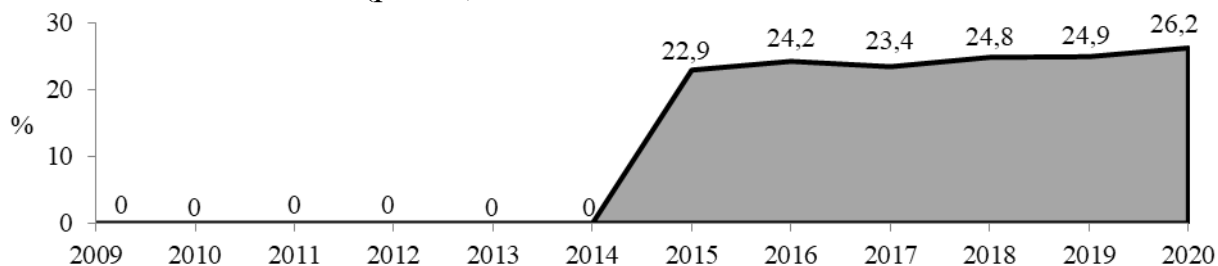

Рис. 5. Частка населення енергетична цінність харчування добового раціону якого менше 2100 ккал, %

Примітка: побудовано автором за даними [11]

Людина, яка споживає в середньому менше 2100 ккал їжі в енергетичному еквіваленті має досвід тимчасового або хронічного голоду. Як бачимо, сумна

статистика досвіду голоду українських громадян бере свій початок в 2015р. – це рік, коли почалася масова евакуація мирних жителів з територій ОРДЛО, що потрапили під російську окупацію.

В розрізі регіонів дані статистики дозволяють припустити, що найгірший стан із доступом до їжі був у областях, де знайшли тимчасовий чи постійний притулок внутрішньо переміщені особи із тимчасово окупованих територій (табл. 1). Таке припущення підтверджується перехресною перевіркою за допомогою регіональних статистичних даних.

Табл. 1. Енергетична цінність і вміст поживних речовин у спожитих в домогосподарствах продуктах харчування за регіонами, у середньому за добу у розрахунку на одну особу, ккал

Область, місто	2015 рік	2020 рік
У середньому по країні	3030	2862
Вінницька	3441	3331
Волинська	3271	3516
Дніпропетровська	2779	2796
Донецька	3162	2894
Житомирська	3189	2899
Закарпатська	3005	3281
Запорізька	2911	2716
Івано-Франківська	3106	3401
Київська (без м. Києва)	2817	2523
Кіровоградська	3286	3155
Луганська	2498	2764
Львівська	3073	3062
Миколаївська	3015	3079
Одеська	3029	2599
Полтавська	3091	2801
Рівненська	2834	2372
Сумська	3050	2569
Тернопільська	3080	2795
Харківська	2768	2518
Херсонська	3173	2849
Хмельницька	3249	3215
Черкаська	3543	3092
Чернівецька	2972	2807
Чернігівська	3462	3525
м. Київ	2800	2385

Примітка: побудовано автором за даними [11]

Наприклад, за даними Головного управління Державної служби статистики в Дніпропетровській області в 2020р. в домогосподарствах із доходами нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (2078,42 грн.) енергетична цінність харчового раціону становила 1793 ккал на 1

особу на добу. Ще гірша ситуація спостерігалася в Харківській області – в домогосподарствах із доходами нижче законодавчо встановленого прожиткового мінімуму (2078,42 грн.) енергетична цінність харчового раціону становила 1520 ккал на 1 особу на добу. Проблеми із достатнім доступом до їжі мають місце не лише в прифронтових регіонах та областях із великим притоком переселенців. Війна, як триває з 20 лютого 2014р. та пандемія COVID-19 спричинили стійке погіршення економічної ситуації та падіння доходів, яке відчувається і в західних регіонах України. Наприклад, в депресивній Рівненській області в 2020 р. в домогосподарствах із доходами нижче 3000 грн. енергетична цінність харчового раціону становила 1760 ккал на 1 особу на добу.

Загрозливі масштаби продовольчої небезпеки внаслідок недостатньої економічної доступності продовольства підтверджуються фактичними значеннями 4 індикатора продовольчої безпеки - часткою витрат на продукти харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств (табл. 2).

Табл. 2. Частка витрат на продукти харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств України за децильними групами, %

Рік	Усі	в т.ч. домогосподарства за децильними (10%-ми) групами за рівнем доходів									
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
2009	50,0	62,5	58,4	56,8	55,8	54,8	52,8	50,6	47,7	45,9	35,6
2010	51,6	63,0	58,8	57,8	55,9	56,0	53,7	53,1	50,5	47,2	37,3
2011	51,3	62,1	60,0	59,6	56,5	56,1	54,3	53,3	50,3	47,4	36,3
2012	50,2	61,0	59,3	56,9	55,7	54,0	52,1	51,4	49,2	46,0	36,9
2013	50,1	60,7	58,8	57,3	56,2	53,9	52,3	50,9	48,3	46,9	37,1
2014	51,9	61,3	58,9	58,2	56,0	54,8	52,1	52,1	50,5	47,0	41,5
2015	53,1	61,5	60,5	58,3	56,4	57,5	55,0	54,6	51,9	50,1	40,8
2016	49,8	58,4	56,8	55,2	54,8	52,8	51,9	47,6	47,8	46,7	39,8
2017	47,9	58,8	54,8	52,6	51,6	50,0	49,6	50,4	47,0	43,8	36,7
2018	50,7	60,6	58,4	55,9	54,8	52,2	51,2	48,9	47,4	47,2	38,7
2019	50,4	61,3	59,1	56,0	54,7	53,5	50,2	49,1	47,6	40,6	36,2
2020	52,1	63,1	58,3	57,3	56,6	54,0	49,9	50,5	50,8	48,8	37,4

Примітка: побудовано автором за даними [11]

Порогове значення даного індикатора – 60 %. Отже, усі домогосподарства I децильної групи або 4,2 млн. осіб в 2020 р. знаходилися в стані продовольчої небезпеки. Фактичні значення даного індикатора для домогосподарств II, III і IV децильних груп – дуже близькі до порогового значення, а тому можна припустити, що частина домогосподарств, які в них входять також витрачають на їжу 60 і більше відсотків своїх сукупних витрат. Важливо зауважити, що порогове значення даного індикатора на рівні 60% є відверто завищеним. Наприклад, за методикою Світової продовольчої організації продовольчо-небезпечним можна вважати домогосподарство, яке спрямовує на придбання

їжі 40 % сукупних витрат. Тобто, за методикою ФАО в Україні в 2020 р. лише домогосподарства X децильної групи були продовольчо-безпечними. В розвинутих країнах порогове значення цього індикатора становить 30% і нижче.

Низький рівень доходів є також головною причиною недоспоживання українськими громадянами багатьох цінних продуктів харчування – молочних продуктів, свіжих фруктів, ягід та винограду (табл. 3).

Табл. 3. Норма та фактичне споживання головних видів продовольства, кг на 1 особу за рік

Вид продовольства	Норма	Фактичне споживання					
		2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Хліб і хлібопродукти	95	103,2	101	100,8	99,5	97,6	96,6
М'ясо і м'ясопродукти	53	50,9	51,4	51,7	52,8	53,6	53,8
Молоко і молокопродукти	300	209,9	209,5	200	197,7	200,5	201,9
Риба і рибопродукти	13	8,6	9,6	10,8	11,8	12,5	12,45
Яйця (шт.)	220	280	267	273	275	282	278
Овочі та баштанні	110	160,8	163,7	159,7	163,9	164,7	164
Плоди, ягоди та виноград	80	50,9	49,7	52,8	57,8	58,7	56,5
Картопля	95	137,5	139,8	143,4	139,4	135,7	134
Цукор	24	35,7	33,3	30,4	29,8	28,8	27,8
Олія рослинна всіх видів	10	12,3	11,7	11,7	11,9	12	12,3

Примітка: побудовано автором за даними [12, 13]

Економічна криза, спровокована військовою агресією росії, зумовить погіршення економічної доступності продовольства для найбільш вразливих верств населення. Станом на сьогодні Кабінетом Міністрів України уже запроваджено державне регулювання цін на соціально-значущі продовольчі товари. Так, Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 1 внесені зміни до пункту 41⁴ Постанови КМУ від 9 грудня 2020 р. № 1236 [14] в частині введення державного регулювання цін на окремі продукти харчування, що мають істотну соціальну значущість. На період дії карантину, державне регулювання цін здійснюється шляхом встановлення граничного рівня торговельної надбавки в розмірі не більше 10 % оптово-відпускної ціни на такі продукти харчування:

- хліб житньо-пшеничний;
- батон;
- крупа гречана;
- цукор-пісок;
- борошно пшеничне вищого гатунку;
- макаронні вироби вітчизняного виробництва (вермішель з борошна пшеничного вищого гатунку);
- молоко пастеризоване жирністю 2,5 відсотка (у плівці);

- олія соняшникова;
- яйця курячі категорії С1;
- птиця (тушку курячу);
- масло вершкове жирністю 72,5 %.

Відповідно до повідомлення Міністерства аграрної політики та продовольства України, гранична торговельна надбавка встановлюється з урахуванням рекламних, маркетингових та логістичних послуг, а також послуг з підготовки, обробки, пакування та інших, пов'язаних із витратами реалізації кінцевому споживачу.

На період дії військового стану держава суттєво посилила контроль за виконанням даної постанови. Наприклад, Черкаське управління Держпродспоживслужби просить громадян повідомляти про випадки завищення цін на продукти харчування, що мають істотну соціальну значущість. У зверненні необхідно зазначити найменування, адресу магазину й назву населеного пункту та за можливості підтверджувальні фото, чеки.

Попри оптимістичні прогнози щодо достатності агропродовольчого виробництва України для забезпечення внутрішніх потреб [15–17], цілком прогнозовано погіршиться рівень економічної доступності продовольства. Адже наслідком відновлення відкритої фази російсько-української війни стала економічна криза – за прогнозом Європейського банку реконструкції і розвитку падіння ВВП України в 2022 р. очікується на рівні 30 % [18]. В прогнозі Світового банку очікується ще більше скорочення виробництва – мінус 45,1 % ВВП [19].

В числі іншого, економічна криза зумовить падіння рівня життя населення України:

- приблизно 45–50 % підприємств зупинить роботу, що спричинить різке зростання рівня безробіття;
- в областях із високою концентрацією внутрішньо переміщених осіб зростає пропозиція праці, що спричиняє падіння її ціни, тобто заробітної плати;
- в умовах зростання витрат виробництва спричинених руйнуванням традиційних та побудовою більш складних та затратних логістичних ланцюгів, шокним зростанням цін паливно-мастильних матеріалів, запчастин, матеріалів і сировини, підприємства будуть намагатися всіляко економити. Насамперед, за рахунок оптимізації фонду оплати праці;
- різке збільшення кількості українських громадян на території ЄС за рахунок біженців, в першу чергу в Польщі, Словаччині, Чехії, Румунії, Угорщині, зумовить зростання пропозиції робочої сили, зменшення рівня заробітної плати та скорочення закордонних валютних переказів в Україну;
- незаплановане зростання дефіциту державного бюджету [20] внаслідок відновлення відкритої фази російсько-української війни зумовить «заморожування» державних соціальних стандартів на нинішньому рівні, що в умовах прискорення інфляційних процесів спричинить зниження реального рівня доходів громадян у частині мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії, різних видів матеріальної допомоги тощо.

Ці та інші чинники зумовляють різке зростання кількості громадян, які отримують доходи нижчі фактичного прожиткового мінімуму. Тому уже нині необхідно планувати доповнення до існуючих заходів соціального захисту найбільш вразливих верств населення, додаткових:

- створення благодійних продовольчих складів;
- створення благодійних кухонь для безкоштовного приготування їжі із своїх продуктів;
- створення мережі безкоштовних пунктів харчування;
- відновлення програми безкоштовних та/або за пільговими цінами шкільних обідів для дітей із малозабезпечених сімей;
- відновлення роботи молочних кухонь при міських дитячих поліклініках/лікарнях для годівлі немовлят матерями одначками;
- запровадження гастрономічних курсів для молодих жінок, які вперше готуються стати матерями;
- запуск програми продовольчих талонів для нужденних тощо.

Висновки. 1) російсько-українська війна, яка розпочалася в 2014 р. та відновилася у формі широкомасштабних військових дій 24 лютого 2022 р., зумовила погіршення економічної доступності продовольства для українських громадян;

2) з початком окупації рф українських територій, різко зросла чисельність українського населення, яке проживає за межею фактичної бідності – в 2015 р. їх чисельність збільшилася втричі – до 20,2 млн. осіб. На початку 2021 р. чисельність населення із середньодушовими доходами у місяць, нижчими фактичного прожиткового мінімуму склала 8,8 млн. осіб;

3) починаючи з 2015 р. в Україні з'явилося населення, яке споживає в середньому менше 2100 ккал їжі в енергетичному еквіваленті за добу, тобто має досвід тимчасового або хронічного голоду. На початку 2021 р. даний показник оновив рекорд, досягнувши позначки 26,2 %. Найгірший стан із доступом до їжі був у областях, де знайшли тимчасовий чи постійний притулок внутрішньо переміщені особи із тимчасово окупованих територій;

4) підтвердженням перебування значної кількості українських громадян у стані продовольчої небезпеки є статистика частки витрат на продукти харчування в структурі сукупних витрат домогосподарств України, яка перевищує порогове значення 60 % для домогосподарств I децильної групи та близька до цього значення для домогосподарств II, III і IV децильних груп;

5) низький рівень доходів є головною причиною недоспоживання українськими громадянами багатьох цінних продуктів харчування – молочних продуктів, свіжих фруктів, ягід та винограду;

6) економічна криза, спровокована військовою агресією росії, зумовить погіршення економічної доступності продовольства для найбільш вразливих верств населення України. Тому необхідно уже зараз планувати доповнення до існуючих заходів соціального захисту найбільш вразливих верств населення, додаткових. Насамперед, це запуск програми продовольчих талонів для

домогосподарств із середньодушовими доходами нижчими за прожитковий мінімум.

Література:

1. Пазій В. Є докази: в ООН підтвердили, що Росія краде зерно з України [Електронний ресурс]. *Обозревател*. 07.05.2022. Режим доступу: https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/e-dokazi-v-oon-pidtvrdili-scho-rosiya-krade-zerno-z-ukraini.htm?_gl=1*cdzpan*_ga*ODE1MjE4NTA0LjE2MzgyODE0OTQ.*_ga_JBX3X27G7H*MTY1MTkxNjMwMS4xMzAuMS4xNjUxOTE2MzI2LjM1&_ga=2.6493810.159559113.1651912440-815218504.1638281494
2. Лагодієнко В. В. Продовольча безпека Причорноморського регіону: стан, тенденції, перспективи. *Економічна та продовольча безпека України*. 2018. Т. 6. Вип. 3–4. С. 16–25.
3. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*. 2019. №1. С. 6–17.
4. Замлинський В. А. Структурні перетворення галузі тваринництва в контексті глобальної продовольчої безпеки. *Економіка АПК*. 2019. №4. С. 22–28.
5. Seheda S., Datsenko G., Otkalenko O., Musil P. The agrarian food consumption in Ukraine and its association with socio-demographic indicators of human development. *Economic Annals-XXI*. 2019. № 175(1–2). P. 45–52.
6. Гладій М. В., Лузан Ю. Я. Аграрні трансформації та селянські господарства в системі продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020. № 5. С. 6–21.
7. Ходаківська О. В., Пугачов М. І., Патица Н. І., Шпикуляк О. Г., Могильний О. М., Тулуш Л. Д. Вплив COVID-19 на аграрний сектор та продовольчу безпеку держави. *Економіка АПК*. 2020. № 12. С. 6–21.
8. Хворостяний В. Продовольча безпека України, або гасіння пожежі без жодної стратегії [Електронний ресурс]. *AgroPolit*. 21.01.2022. Режим доступу: <https://agropolit.com/spetsproekty/953-prodovolcha-bezpeka-ukrayini-abo-gasinnya-rojeji-bez-jodnoyi-strategiyi>
9. GNI per capita (constant 2015 US\$) [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/NY.GNP.PCAP.KD?downloadformat=excel>
10. Диференціація життєвого рівня населення [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdvdg/duf/duf_20ue.xls
11. Витрати і ресурси домогосподарств України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/06/vrd_20_ue.pdf; http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm
12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення» від 11 жовтня 2016р. № 780. *Урядовий кур'єр*. 2016. № 212.
13. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України 2020». К.: Державна служба статистики України, 2021. 59 с.

14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до пункту 41⁴ постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2020 р. № 1236» від 12 січня 2022р. № 1. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 5.

15. Орлова В. В Україні сформовано стратегічний запас їжі на кілька років [Електронний ресурс]. *УНІАН*, 29.03.2022. Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/prodzipas-v-ukrajini-sformovano-prodovolchiy-zapas-yakogo-vistachit-na-kilka-rokiv-novini-ukrajini-11764891.html>

16. Моїсєєв В. Урожай зернових і олійних у 2022 році може бути наполовину менше за торішній [Електронний ресурс]. *Thepage*, 1.04.2022. Режим доступу: <https://thepage.ua/ua/economy/prognoz-urozhayu-zernovih-ta-olijnih-u-2022>

17. Демчук В., Король О., Ярошенко С. Скільки площ Україна не зможе засіяти навесні 2022 і скільки врожаю недоотримає? Прогнози та аналітика [Електронний ресурс]. *Latifundist*, 22.04.2022. Режим доступу: <https://latifundist.com/blog/read/2871-skilki-ploshch-ukrayina-ne-zmozhe-zasiyati-navesni-2022-prognozi-ta-analitika>

18. Warren M. War in Ukraine and inflation slow growth in EBRD regions [Електронний ресурс]. *European Bank for Reconstruction and Development*, 10.05.2022. Режим доступу: <https://www.ebrd.com/news/2022/war-in-ukraine-and-inflation-slow-growth-in-ebrd-regions.html>

19. «War in the Region» Europe and Central Asia Economic Update [Електронний ресурс]. *World Bank*. 2022. DOI: 10.1596/978-1-4648-1866-0.

20. У квітні 2022 року до загального фонду державного бюджету надійшло 76,2 млрд. грн. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mof.gov.ua/uk/news/u_kvitni_2022_roku_do_zagalnogo_fondu_derzhavnogo_biudzhetu_nadiishlo_762_mlrd_grn-3432

References:

1. Pazyi, V. (2022). There are evidences: the UN has confirmed that Russia is stealing grain from Ukraine. *Obozrevatel*, May 7. Available at https://news.obozrevatel.com/ukr/economics/analytics-and-forecasts/e-dokazi-v-oon-pidtvrdili-scho-rosiya-krade-zerno-z-ukraini.htm?_gl=1*cdzpan*_ga*ODE1MjE4NTA0LjE2MzgyODE0OTQ.*_ga_JBX3X27G7H*MTY1MTkxNjMwMS4xMzAuMS4xNjUxOTE2MzI2LjM1&_ga=2.6493810.159559113.1651912440-815218504.1638281494 (in Ukrainian).

2. Lagodiienko, V. (2018). Food security of the Black sea region: state, trends, prospects. *Economic and food security of Ukraine*, 2018, vol. 6, issue 3–4, pp. 16–25. (in Ukrainian).

3. Sychevskiy, M. P. (2019). Global food security and Ukraine's place in its achievement. *Ekonomika APK*, 2019, no 1, pp. 6–17. (in Ukrainian).

4. Zamlynskyi, V. A. (2019). Structural transformations of the stockbreeding industry in context of the global food safety. *Ekonomika APK*, 2019, no 4, pp. 22–28. (in Ukrainian).

5. Seheda, S., Datsenko, G., Otkalenko, O., Musil, P. (2019). The agrarian food consumption in Ukraine and its association with socio-demographic indicators of human development. *Economic Annals-XXI*, 2019, no. 175(1-2), pp. 45–52.

6. Hladii, M. V., Luzan, Yu. Ya. (2020). Agricultural transformations and peasant farms in the food security system of Ukraine. *Ekonomika APK*, 2020, no 5, pp. 6–21. (in Ukrainian).

7. Khodakivska, O. V., Pugachov, M. I., Patyka, N. I., Shpykuliak, O.H ., Mohylnyi, O. M., Tulush, L. D. (2020). Impact of COVID-19 on the agrarian sector and country's food security. *Ekonomika APK*, 2020, no. 12, pp. 6–21. (in Ukrainian).
8. Khvorostyany, V. (2022). Food security of Ukraine, or firefighting without any strategy. *AgroPolit*, January 21. Available at <https://agropolit.com/spetsproekty/953-prodovolcha-bezpeka-ukrayini-abo-gasinnya-pojeji-bez-jodnoyi-strategiyi>. (in Ukrainian).
9. World Bank (2022). *GNI per capita (constant 2015 US\$)*. Available at <https://api.worldbank.org/v2/en/indicator/NY.GNP.PCAP.KD?downloadformat=excel>
10. State statistics service of Ukraine (2022). *Differentiation of living standards*. Available at http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/gdvvg/duf/duf_20ue.xls (in Ukrainian).
11. State statistics service of Ukraine (2022). *Household Expenditures and Resources in Ukraine*. Available at http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/06/vrd_20_ue.pdf; http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/17/Arch_vrd_zb.htm (in Ukrainian).
12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016). Decree «About the statement of sets of foodstuff, sets of non-food goods and sets of services for the basic social and demographic groups of the population». *Uriadovyi kurier*, 2016, no. 212. (in Ukrainian).
13. State statistics service of Ukraine (2021). *Statistical publication «Balances and consumption of the main food products by population of Ukraine 2020»*. Kyiv. (in Ukrainian).
14. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022). Decree «On Amendments to Paragraph 41⁴ of the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 9, 2020 no 1236» from January 12 no 1. *Uriadovyi kurier*, no 5. (in Ukrainian).
15. Orlova, V. (2022). Ukraine has a strategic food supply for several years. *UNIAN*, 2022, March 29. Available at <https://www.unian.ua/society/prodzapas-v-ukrajini-sformovano-prodovolchyy-zapas-yakogo-vistachit-na-kilka-rokiv-novini-ukrajini-11764891.html> (in Ukrainian).
16. Moiseev, V. (2022). The grain and oilseeds harvest in 2022 may be half less than last year. *Thepage*, 2022. Available at <https://thepage.ua/ua/economy/prognoz-urozhayu-zernovih-ta-olijnih-u-2022> (in Ukrainian).
17. Demchuk, V., Korol, O., Yaroshenko, S. (2022). Farmland Unsown in Ukraine in Spring of 2022, Crop Production Fall: Forecasts and Analytics. *Latifundist*, 2022. Available at <https://latifundist.com/en/blog/read/2871-skilki-ploshch-ukrayina-ne-zmozhe-zasiyati-navesni-2022-prognози-ta-analitika> (in Ukrainian).
18. Warren, M. (2022). War in Ukraine and inflation slow growth in EBRD regions. *European Bank for Reconstruction and Development*. Available at <https://www.ebrd.com/news/2022/war-in-ukraine-and-inflation-slow-growth-in-ebrd-regions.html>.
19. World Bank (2022). «*War in the Region*» Europe and Central Asia Economic Update (Spring), Washington, DC: World Bank. DOI:10.1596/978-1-4648-1866-0.
20. Ministry of Finance of Ukraine (2022). *The General Fund Of The State Budget Received UAH 76.2 billion In April 2022*. Available at

https://mof.gov.ua/en/news/u_kvitni_2022_roku_do_zagalnogo_fondu_derzhavnogo_biudzhetu_nadiishlo_762_mlrd_grn-3432 (in Ukrainian).

Annotation

Mudrak R. P.

Economic availability of food in the conditions russian-ukrainian war

The russian-ukrainian war, which began in 2014 and resumed in the form of large-scale hostilities on February 24, 2022, led to an deterioration in the affordability of food for Ukrainian citizens. With the beginning of russia's occupation of ukrainian territories, the number of ukrainians living below the actual poverty line has increased sharply – in 2015 their number increased more than 3 times or to 20.2 million people. At the beginning of 2021, the population with an average per capita income per month below the actual subsistence level was 8.8 million people.

Since 2015, Ukraine has had a population that consumes on average less than 2,100 kcal of food in energy equivalent per day, i.e. has experience of temporary or chronic hunger. At the beginning of 2021, this figure broke the record, reaching 26.2 %. The worst situation with access to food was in oblasts where internally displaced persons from the temporarily occupied territories found temporary or permanent shelter.

Confirmation of the presence of a significant number of Ukrainian citizens in a state of food danger is the statistics of the share of food expenditures in the structure of total expenditures of households in Ukraine, which exceeds the threshold of 60 % for households of decile group I and close to this value for households of II, III and IV decile groups.

Low incomes are the main reason why Ukrainian citizens do not consume many valuable foods – dairy products, fresh fruits, berries and grapes. The economic crisis provoked by russia's military aggression will worsen the economic availability of food for the most vulnerable in Ukraine. Therefore, it is necessary to plan additions to the existing measures of social protection of the most vulnerable groups, additional. First of all, it is the launch of a food stamp program for households with per capita incomes below the subsistence level.

Key words: *food security, affordability, war, poverty, hunger, social assistance, food stamps*